

Zdenko Medveš

Šolanje na daljavo – zamujena priložnost

Povzetek: Prispevek osvetljuje šolanje na daljavo v času prvega vala pandemije covida-19, to je spomladi 2020. Osnovne in srednje šole so bile prisiljene uvesti šolanje na daljavo tako rekoč čez noč, saj hitro širjenje okužbe z virusom ni dovoljevalo nikakršnih priprav. Analiza pokaže, da so tedanje okrožnice ministrstva, pristojnega za izobraževanja, in strokovna navodila Zavoda RS za šolstvo pomembno prispevali k slabšim učnim dosežkom. Oboji so bolj sledili normativni logiki in formalni izvedbi pouka kot pedagoškemu razmisleku, ki bi šole spodbujal k uvajanju oblik dela, ki so bolj primerne šolanju na daljavo (individualizacija, sodelovalno učenje, izvedba ocenjevanja). Posebej škodljiva pa sta bila v okrožnicah in navodilih intonacija, da naj šole učencev/dijakov ne obremenjujejo preveč, ter s tem povezan ohlapen odnos do preverjanja in ocenjevanja znanja, kar ni moglo ostati brez posledic z motivacijo solarjev. Ob vsem tem pa je bila zamujena priložnost, da bi šolske oblasti z evalvacijo omogočile pridobitev posplošenih izkušenj, na podlagi katerih bi se šole v prihodnje načrtno odpirale širši uporabi digitalizacije.

Ključne besede: normativizem, medikalizacija, depedagogizacija, individualizacija, sodelovalno učenje, znanje in odnosi, evalvacija, digitalizacija v šoli

UDK: 37.014

Esej

Dr. Zdenko Medveš, zaslužni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: zdenko.medves@guest.arnes.si

Šolska pravičnost in vloga staršev

Prispevek je začel nastajati letos marca, dva tedna po razglasitvi pandemije covida-19, zaprtju vseh šol in prehodu izobraževanja celotne populacije učencev, dijakov in študentov na proces na daljavo. V osnovnem in srednjem šolstvu so se takoj izrazile vse razsežnosti težav za učitelje, učence, dijake in tudi starše, manj pa v visokem šolstvu, kjer je študij na daljavo že dokaj udomačen. Težave so bile povsem razumljive, saj je bil pouk na daljavo zaradi groženj širjenja okužb uveden kot strela z jasnega. Nikakršne predhodne priprave šol na takšno obliko poučevanja ni moglo biti. Ne pedagoška stroka ne politika nista bili pripravljeni na kaj takega, nihče ni imel v rokavu jasnega koncepta. Šole so se znašle vsaka po svoje in se hitro organizirale, da je pouk stekel tako rekoč čez noč. Takoj so postale očitne velike razlike med šolami tako v usposobljenosti učiteljev kot v materialno-tehnični opreми za izvajanje virtualnega pouka. V zadnjih desetletjih smo sicer opremljali osnovne in srednje šole z računalniško tehnologijo, vendar nikoli pri tem ni bilo razmisleka in vizije, da bi opremo načrtovali kot dopolnilo rednemu poučevanju v razredu, kaj šele kot sredstvo za izvajanje pouka na daljavo celotne populacije. Tudi pedagoška stroka ni mogla ponuditi dobrega koncepta, saj ni raziskav, kako najbolj primerno uporabljati splošno pedagoško in didaktično znanje ter sredstva v takem izobraževanju, saj razen posebnih projektov (izobraževanje za športnike, popotnike, odmaknjena območja) pravzaprav raziskovalno nimamo analiziranih praks, ko je izobraževanje na daljavo organizirano za širšo oziroma celotno populacijo osnovnošolcev in srednješolcev. Meni je poznan samo en projekt izobraževanja in preverjanja znanja na daljavo – v Indiji, ki je nastal iz pobude *Mindspark* in kaže poti, ki omogočajo dobre in dokaj uravnotežene dosežke učencev, vendar so bile za izvedbo tega projekta potrebne obsežne in daljše priprave, ki jih nenadna razglasitev pandemije v našem primeru ni omogočala.

Politika se je seveda morala takoj opredeljevati do organizacije pouka na daljavo – na začetku z nekaj zelo neposrečenimi in nestrokovnimi stališči in ukrepi. Takoj na začetku je javnost zaznala, da v tej kaotični situacija, ki je nastala, največja nevarnost grozi načelu pravičnosti, pojavili so se strah, da se bodo povečevale razlike med učenci, in zlasti pričakovanja, da bodo najbolj prizadeti učenci in tudi

dijaki, ki z vidika šolske uspešnosti sodijo med najbolj ogrožene, pa naj gre za osebe s posebnimi potrebami ali pa osebe iz socialno in kulturno deprivilegiranih okolij. Politika je skušala to vprašanje takoj pomesti pod preprogo z neverjetno brezbržnostjo, aroganco in neukostjo, ki jo izraža že izjava, da »večjih razlik ne bi smelo biti, saj tudi izobraževanje na daljavo sledi potrjenim učnim načrtom, torej je vsebina znana, spremenjena je le oblika dela. Sicer pa je zelo pomembno zavedanje, da je delo na daljavo za učence in učitelje sedaj obvezni del izobraževanja« (Okrožnica MIZŠ, 30. 3. 2020). Kako nizka je bila takrat stopnja zavesti o izvoru nevarnosti, da se bodo razlike povečevale, ne kaže samo ta izjava, ki jo je v dnevnih novicah prek javnih medijev ponovila tudi ministrica, pristojna za šolstvo, temveč tudi strokovna navodila Zavoda RS za šolstvo (Navodila ZRŠŠ, 31. 3. 2020), ki starše spodbujajo, da doma poučujejo svoje otroke, jim razlagajo snov in preverjajo naučeno. S teoretskega vidika so ta stališča izraz meritokratskega razumevanja šolske pravičnosti, saj spodbujanje domače pomoči pri učenju nedvomno računa na neposredne učinke investiranja domačega kulturnega kapitala v znanje in razvoj otrok. V svetu demokratične pedagoške misli, ki goji idejo pravične šole, se uveljavlja povsem nasprotno mišljenje, ki ga izraža misel: šola naj dosega učne rezultate brez pomoči staršev. Temeljna vloga staršev pri tem je, da otroka spodbujajo, motivirajo in morda nadzirajo njegovo lastno delo za šolo ter se ne »vpletajo« v pouk. Pouk mora učitelj zastaviti tako, da se bodo učenci lahko sami ali v medsebojnem sodelovanju uspešno učili. Poučevati nekaj s predpostavko, da bodo že pomagali starši, tudi z vidika kulture šolanja ni dolgoročna naložba, posebej če predpostavlja prakse mnogih staršev, ki se v lastni »pedagoški« nemoči potem zatekajo k inštruktorjem. Spodbujanje takih praks pa je največje zlo urejenega izobraževalnega sistema. To se je pokazalo tudi v evalvacijah ZRŠŠ (Analiza 2020), saj se je obremenitev staršev s poučevanjem res izkazala kot največja slabost šolanja na daljavo, krivdo za to pa lahko pripišemo tudi navodilom, ki so v marcu to spodbujala.

Ne le znanje, tudi vrstniški odnosi in odnosi z učitelji so generator odraščanja

Najmanj, kar bi pričakoval tako od politike kot administrativnih strokovnih služb, je, da bi v trenutku, ko so se z uvedbo šolanja na daljavo pretrgale fizične učne povezave z učitelji in med sošolci, s strokovnimi priporočili in navodili spodbujale uvajanje učnih oblik, s katerimi se krepijo socialni stiki ter oblike individualizacije, ne pa da so apelirale na pomoč staršev. Ni treba dokazovati, kaj za vzgojo in izobraževanje ter razvoj otrok in mladostnikov pomenijo osebni stiki, odnosi z vrstniki in učitelji. Ni res, da ti stiki v izobraževanju na daljavo niso mogoči, takšne krilatice so se namreč širile, ko je medicinska stroka napačno uporabljala izraz socialna distanca v pomenu fizične razdalje. Res je, da v pouku na daljavo ni fizičnega stika, mogoči pa so številni drugačni stiki, ki jih omogoča virtualni svet. Ta seveda ne more nadomestiti fizičnega stika, ima pa lahko vse razsežnosti socialnega. Virtualno komunikacijo bi lahko izkoristili in vračunali njeno priljubljenost med mladimi, saj je današnjim otrokom in mladini najbolj domača pot do drugega

in družabnosti. Zato bi pričakoval, da bi navodila za izvajanje šolanja na daljavo ne mislila le na organizacijsko izvedbo predmetnika in učnega načrta, ampak tudi na odnose. Najmanj bi to pomenilo spodbujanje kolegialnega učenja (ang. peer learning). Od pripravljavcev okrožnic in navodil bi pričakoval, da manj poudarjajo pomen zgolj organizacijskih vprašanj in vključujejo več spodbud učiteljem, da reflektirajo virtualni pouk tudi z vidika spektra odnosov, in to ob vsaki učni sekvenci, pa tudi pred njo in po njej, tako kot takrat, ko so v razredu, ko vanj prihajajo ali iz njega odhajajo. Mogoče še bolj pozorno.

Vse to nam je lahko poduk za v prihodnje, saj epidemiologi ne izključujejo, da se bo pouk na daljavo v taki ali drugačni obliki še vrnil. A v bistvu ne gre samo za to. V igri je več. Ali nam je prisilna digitalizacija poučevanja pokazala tudi kake prednosti, možnosti, da se nadomestijo globoki zaostanki, s katerimi se je doslej digitalni svet umeščal v našo šolo? Izobraževanje na daljavo je tudi v sedanjih okoliščinah resna stvar in pomembno bi ga bilo širše evalvirati. Pri tem mislimo na celoten spekter njegovih potencialnih učinkov, ne samo na tehnično izvedbo predmetnika in učnega načrta, ne samo na pridobivanje znanja in organiziranje samostojnega učenja, kar so bila osrednja vprašanja, ki so jih reševala navodila šolam v marcu, aprilu in maju letos, ampak tudi ohranjanje kulture izobraževanja, kulture učenja, humanizacijo odnosov in spodbujanje razvoja posameznega učenca in dijaka. O vsem tem je pomembno razmisliti, če bi se v prihodnje pokazalo, po mojem mnenju se tudi bo, da se mora tudi šola bolj odpreti digitalizaciji, ne zaradi kake vizije pouka na daljavo, temveč kot dopolnitev učnim sredstvom, potem in komunikacijam rednega poučevanja v razredu.

Individualizacija je aktualna v vseh organizacijskih oblikah poučevanja tudi v pouku na daljavo

Težišče dela se v izobraževanju na daljavo močno nagne k posamezniku in njegovemu samostojnemu učenju, zato se še močneje izrazijo učinki razlike med učenci oziroma dijaki v sposobnostih, motivaciji in zlasti v učnih navadah. Kot vedno tudi v tem primeru velja, da čim manj se tega zavedamo v izvajanju pouka in temu ustrezno delujemo, tem močnejši bo učinek teh zunanjih razlik. In kot je običajno, najbolj bo prizadelo najbolj ranljive. Pouk na daljavo torej sam po sebi kliče po individualizaciji. Posebej če se zavedamo, da se v šolskem polju odpirata dva nivoja pravičnosti: pravičnost, ki meri na enake možnosti in pogoje, ter pravičnost v skrbi in odgovornosti šole za doseganje enakih ali bolje primerljivih rezultatov, ki omogočajo uresničevanje teh možnosti. Zato kaže izpostaviti nekaj najbolj elementarnih didaktično-tehničnih spoznanj, ki v stroki veljajo skoraj kot zakoni.

Individualne razlike med učenci/dijaki se povečujejo, če:

- se poslabšujejo pogoji za individualizacijo dela, kar se kaže v zmanjšanju števila individualnih delovnih kontaktov,
- se zmanjšajo možnosti za neposredno spodbudo in so učenci/dijaki bolj prepuščeni lastni motivaciji,

- ni vzpostavljen sistem tekočega pretoka povratnih informacij med učenci/dijaki ter med njimi in učiteljem,
- ni ustreznih spodbud za načrtovanje in organizacijo delovnega dne,
- v sistemu pouka ni ustrezne pozornosti, namenjene razvijanju učnih navad in načinov učenja ter pristopov h konkretni snovi oziroma reševanju problemov.

Če zdaj dodamo še pogled na razlike, ki izhajajo iz socialnih, kulturnih, izobrazbenih in drugih ozadij ter opomnimo še na učinke posebnih potreb, bomo imeli pred seboj kompleksen niz razlogov, ki povečujejo razlike med učenci/dijaki, kar nas prepričuje, da je individualizacija pouka tudi v izobraževanju na daljavo vredna stalnega razmisleka učitelja, mogoče še bolj kot v razredni obliki, kjer skorajda ni mogoče, da se ne bi vzpostavljali bolj ali manj načrtni kontakti z vsakim učencem ali dijakom.

In nazadnje, kar je najbolj pomembno. Individualizacija ni sredstvo uniformiranja ali poenotenja pouka, znanja in mišljenja. K temu prej vodi pouk brez individualizacije kot individualiziran pouk. Kot vsako dobro orodje ima tudi individualizacija v pouku več možnih učinkov. Je namreč sredstvo za zmanjševanje razlik pri doseganju skupnih ciljev in standardov, a hkrati orodje za povečevanje razlik, saj se kaže kot spodbujanje k individualnemu iskanju, uporabi različnih poti učenja, doseganju višjih ravni znanja, iskanju novih argumentov in interpretacij vsebin ter končno k iskanju svojega mesta v svetu. Kaj vse bi še lahko navedli kot cilj individualizacije! Človek, tudi otrok, ni trivialen stroj, nesmiselno bi ga bilo vzgajati in izobraževati tako, da bi ga »polnili« s podatki in ukazi, podobno kot lahko z algoritmizacijo programiramo računalnik. Bistvo človeškega ni le znanje, ampak mišljenje v najširšem smislu, skupaj z imaginacijo, vrednotnim presojanjem, čustvom in hotenjem. Tega ne gre razumeti zgolj kot habitus v Bourdieujevem pomenu, ampak tudi, če ne celo še bolj kot habitus v smislu razvoja samostojnega, kritičnega, refleksivnega mišljenja. Enostavno povejmo, ni vrednota to, da učitelj in učeči se mislita enako, saj takrat nihče od njiju ne misli prav zares.

Rezultati bodo, če bo kolegialno – timsko učenje in učenje v parih dopolnjevalo samostojno učenje

Iz lastnih izkušenj s študijem na daljavo vem, da sem imel največ težav prav z razlikami, ki so se med študenti ob mojem delu povečevale tako v dinamiki njihovega napredovanja kot v doseženih standardih, pa sem delal z odraslimi osebami z veliko izkušnjami samostojnega učenja. Največji učinek na motivacijo posameznika so imele skupinske spletne naloge ali delo v parih, če so bili načrtovani tako, da je bil prispevek posameznika jasno razviden, sicer je takšno delo lahko huda prevara za učitelja in študenta. In tisto, kar je v pouku na daljavo tako manjkalo kot orodje in pomoč učiteljem, je prav kultura učenja v skupinah in parih. Upal bi si reči, da bi bila to v poučevanju na daljavo najbolj uporabna učna oblika, da učenci/dijaki niso prepuščeni samim sebi in staršem. Pri tem bi lahko za krepitev učenja v skupinah

in parih izkoristili kulturo komunikacij sodobne mladine, ki socialno živijo na družabnih omrežjih in odlično obvladajo virtualno medsebojno sodelovanje. Šolanje na daljavo se enostavno ne more izvajati po vzorcu: »razložil bom kot v učilnici in učenci/dijaki se bodo doma naučili«. Tudi takšne prakse so se najbrž pojavljale, kar na svojstven način pokaže evalvacija ZRSS z mnenji učencev in predvsem dijakov, da so naenkrat prejemali bolj obsežna in več gradiv, kot jih prejemajo v rednem pouku.

Moje izkušnje kažejo, da je treba v študiju na daljavo učenje organizirati tako, da se nadaljuje kot socialni proces, in ne samo kot samostojno učenje. To pa omogoča učenje v skupinah oziroma parih. Seveda mora biti to načrtno organizirano. Pare oziroma skupine morajo sestavljati učenci različnih učnih zmožnosti, le tako se lahko polno izrazijo pričakovani učinki »kolegialne pomoči« boljših slabšim. To je koristno tudi za zmogljivejše, saj sodelovalno učenje zelo poglobi njihovo razumevanje učne snovi. Več o tem zvemo na spletu pod geslom »sodelovalno učenje«, posebej aktualni pa so projekti, ki so nastali marca letos v tujini ob podobnih pogojih šolanja, kot so bili naši.¹ Pa še to, učenje v skupini oziroma dvojicah ima poleg učnih tudi socialne učinke, kar je vrednota v tem »izoliranem« času. Seveda kolegialno učenje in učenje v parih ni specialnost poučevanja na daljavo, to je vse pomembnejša obča didaktična norma, ne samo kot učna tehnika, temveč kot kultura učenja nasproti kulturi učenja v samoti. To so navodila ZRSS (31. 3. 2020) spregledala, lahko bi rekli celo z (nezavedno) utemeljitvijo, ko zapišejo, da navodila temeljijo na psihologiji učenja; a pouk na daljavo ni samo učenje, je tudi poučevanje.

Okrožnice in navodila vodi normativna logika namesto pedagoškega razmisleka

Škoda, da so strokovna priporočila ravnateljem osnovnih in srednjih šol (Navodila ZRSS, 25. 3., 31. 3. in 2. 4. 2020) zapostavila te prvovrstne pedagoške in andragoške teme ter da navodila utemeljujejo predvsem s temami s področja psihologije učenja. V navodilih ZRSS je sicer omenjen pomen individualizacije, osebnega stika, povratne informacije in upoštevanja okoliščin, a le s po enim stavkom, kot načelo. Umanjka pa to, brez česar ni pedagoškega razmisleka: *kako ravnati*. Večji poudarek pedagoškim, didaktičnim in andragoškim temam bi bil v navodilih potreben zato, ker v izobraževanju na daljavo ne gre, kot sem prej jasno poudaril, samo za prenos težišča na individualno učenje, torej ne gre zgolj za vprašanja, ki jih rešuje psihologija učenja, ampak so za učitelje in ravnatelje pomembna predvsem pedagoška in andragoška (posebej v pouku na daljavo) strokovna spoznanja, ki omogočajo osvetlitev njihovih novih vlog, izbor in uporabo pedagoških orodij in strategij za doseganje ustreznega izobraževalnega učinka. In spet ne bi smeli pozabiti, da ima tudi pouk na daljavo poleg izobraževalne naloge pomembno vlogo v razvijanju socialnih odnosov, v humanizaciji in oblikovanju življenjske države otrok ter mladostnikov. Če vsega tega ni v konceptu usmeritev, ki naj pripomorejo k reševanju problemov v vzgojnem in izobraževalnem delu sedanjega šolskega tre-

¹ Več o tem na: <https://wakelet.com/wake/1aa43f95-bd83-44a9-bafe-45938524e9ab>.

nutka, bi dejal, da gre za nekakšno depedagogizacijo razmišljanja o šoli. In to se je v okrožnicah MIZT ter navodilih Zavoda RS za šolstvo letos tudi zgodilo, kot da so bili oboji usmerjeni le na to, kako zagotoviti, da bo šolsko leto formalno (in finančno) pod streho. Pri vsem tem pa za sektor strokovnega in poklicnega šolstva ni bilo razvidno niti to, saj CPI šolam ni namenil samostojnega gradiva o izvedbi pouka, prakse in drugih posebnostih tega izobraževanja.

Zato je popolnoma odprto vprašanje, ali so ministrstvo in strokovno-upravne službe (Zavod RS za šolstvo, Center za poklicno izobraževanje) storili dovolj, da razlik med učenci oziroma dijaki ne bi povečeval sam sistem izobraževanja na daljavo. Tu se mi zdi, da je zadeva kritična, ker sistem izobraževanja na daljavo ni bil toliko uravnotežen, da bi bili bolj izenačeni pogoji med šolami. Iz navodil Zavoda RS za šolstvo (Navodila ZRSŠ 25. 3. 2020) je razvidno, da je umanjkal premislek z vidika enotnosti sistema, pa ne mislim, da ga je treba uniformirati. *Mogoče je domnevati, da so razlike v sistemu, ki so bile plod razlik, ki so jih navodila dopuščala v načinu izvajanja izobraževanja na daljavo, lahko povzročile večje razlike med učenci in dijaki, kot jih povzročajo »standardni« dejavniki, ki izhajajo iz otroka, družine in okolja.* Tega nikoli ne bomo vedeli, saj je bila evalvacija, ki jo je opravil ZRSŠ, naravnana samo na ugotavljanje mnenj, ne pa tudi na analize učnih dosežkov. Spet ena zamujena priložnost.

Osebnih pogovorih z nekaterimi učitelji srednjih šol v aprilu in maju so mi zelo argumentirano kazali na to, da so bile razlike med šolami velike in tudi take vrste, da so lahko povečevale razlike med učenci/dijaki. Predsednik združenja ravnateljev osnovnih in glasbenih šol je v javnih nastopih jasno izražal, da so ravnatelji pogrešali prav odločitve, pomembne za delovanje sistema. Vsaj ministrstvo, pristojno za šolstvo, dolgo časa ni naredilo tistega, kar bi moral biti v teh okoliščinah njegov delež za delovanje sistema, kar so kazali tedanji očitki šol na njegovo neodzivnost (preverjanje in ocenjevanje znanja, izvedba matur, možnost zaključevanja šolskega leta).

Osredotočenje na bistvene probleme in več usklajenosti

Tri tedne po uvedbi pouka na daljavo so šole še vedno izražale, da so brez prave orientacije, ki bi jo morale zagotoviti službe upravnega in upravno-strokovnega šolskega sektorja. Tako tudi okrožnica (Okrožnica MIZŠ, 3. 4. 2020) in že omenjena navodila ZRSŠ ne kažejo bogastva, ki bi opravičevalo tri dolge tedne nastajanja teh dokumentov. Če so šole hotele začeti delo, so se morale do večine vprašanj, ki jih urejajo ta okrožnica in navodila, opredeliti že na prvih aktivih. Večina šol je morala to narediti že v petek, 13. marca 2020, na dan, ko je bila razglašena epidemija, tako da je v ponedeljek pouk na daljavo lahko stekel. Po priložnostnih odzivih učencev in dijakov v medijih je večini šol takrat očitno uspelo vzpostaviti pravo mero obremenitve, in nobene potrebe ni bilo, da MIZŠ v svoji okrožnici (prav tam) brez utemeljitve priporoča, naj bo obremenitev dva- do trikrat manjša kot v razredu.

Problem okrožnic in navodil je bil tudi v tem, da se gibljejo v okvirih obstoječe pravnonormativne ureditve, ki šolanju na daljavo ne ustreza. Dodaten problem pa je bila tudi neusklajenost med okrožnicami MIZŠ in navodili ZRSŠ, saj očitno besedil v pripravi niso medsebojno uskladili. Neusklajenost pa šole lahko samo bega (MIZŠ na primer v svoji okrožnici opredeljuje javnost ocenjevanja s tem, da učitelji dijake javno seznanijo z merili ocenjevanja ter povedo, katere vsebine bodo ocenjevali in na kakšen način, navodila ZRSŠ pa v istem obdobju javnost ocenjevanja definirajo tudi z zahtevo, da se ocenjevanje izvaja pred pričami – en profesor ali pa vsaj dva dijaka).

Velike razlike med šolami v tehnološki in programski opremi

Kakšna tehnologija in kakšna programska oprema sta bili na voljo v pouku na daljavo? Velike so razlike med šolami, da o razlikah med učenci oziroma dijaki v tem, kakšno tehnologijo imajo na voljo in kakšne programske orodja uporabljajo, ne govorimo. Zaradi razlik v tehnološki opremljenosti so obstajale vse možne variante v organizaciji pouka: spletne učilnice, Skype, videokonference, družabna omrežja, elektronska in celo navadna pošta. Na eni strani so učitelji, ki imajo doma odlično tehnologijo. Pouk izvajajo prek videokonference. Učitelj, ki ima na voljo tudi grafično tablico, lahko svojo razlago podpira s hkratno grafično ponazoritvijo, tako da razlaga in slika nastajata neposredno pred učenci/dijaki. Ti programi ponujajo neverjetne možnosti za izvajanje ukrepov individualizacije, na lastne oči sem se prepričal, da je videokonferenca ob ustrezni tehnični opremi praktično polno informativno nadomestilo pouka v realni učilnici. Ne le, da omogoča enakovredno nazoren pouk, omogoča hitre povratne informacije, individualizirano preverjanje. Vse razen izvedbe konkretnega eksperimenta v laboratoriju. Pa vendar so tudi ob tej tehnološki podpori težave v zagotavljanju pogojev za verodostojno oziroma nadzorovano izvedbo ocenjevanja, posebej pisnega, pa tudi v spodbujanju tistih posameznih učencev in dijakov, ki so med delom bolj ali manj odsotni. Večje ali v celoti nepremostljive so v primerjavi s poučevanjem v razredu težave, ko pouk poteka v spletni učilnici. Komunikacije je sicer lahko dovolj, a se bolj naslanja na enosmerno vodenje učitelja na podlagi pripravljenih aplikacij. Pri vsem tem pa po pričevanju oblika spletne učilnice in Skype terjata nekajkrat daljšo pripravo učitelja in večje delovne vložke. Velike razlike so med učitelji v usposobljenosti za uporabo računalniške tehnologije. Pričakoval bi, da bi MIZŠ takoj spodbudil ciljno naravnano usposabljanje učiteljev na daljavo ali pa vsaj prenos dobrih izkušenj. V pogovorih z nekaterimi šolami sem ugotavljal, da so te izkoristile boljšo usposobljenost posameznih učiteljev in organizirale več internih videokonferenc in celo oblik medsebojne pomoči. Gotovo je teh izkušenj v Sloveniji mnogo in škoda je, da ne ZRSŠ ne CPI ves čas nista organizirala izmenjav aktualnih izkušenj ali usposabljanja prek videokonferenc tudi na ravni države. Spet zamujena priložnost. V tistem času je bilo na spletu že veliko znanja o organizaciji kakovostnega pouka na daljavo, tudi primerov, ki so kazali, kako krepiti motivacijo za sodelovanje nezainteresiranih učencev in dijakov ter kako neavtoritarno nadzorovati njihovo prisotnost in sodelovanje, kako učinkovito vzpostavljati sistem povratnih informacij in preverjati znanje. Tudi drugod rešujejo enake probleme,

kot so naši, na zelo različne načine in kar nekaj izkušenj je zbranih,² a očitno so naše administrativno-strokovne službe zanimale zgolj administrativne tehnikalije, povezane z izvedbo programa.

Usmeritve glede realizacije učnih načrtov za vse predmete oziroma module

Na začetku citirana izjava ministrstva namiguje celo na to, da naj izobraževanje na daljavo »sledi potrjenim učnim načrtom«. Absurdno je bilo pričakovati, da bi lahko bilo tedanje izobraževanje na daljavo kopija rednega izobraževanja, celo v njegovi časovni razporeditvi, torej da bi vsak dan izvajali »predmete kot po urniku«. To ni le nerehalno, temveč absurdno. Tudi ni pričakovati, da bi lahko izvedli celoten učni načrt, kaj šele dosegli postavljene cilje. Velja biti povsem realen: izobraževanje na daljavo celotne populacije ne more doseči tempa, širine in ne globine rednega izobraževanja. Zadnje okrožnice in navodila (Okrožnica MIZŠ, 3. 4. in Navodila ZRSŠ, 31. 3. ter 2. 4. 2020) so že odstopili od tega cilja, toda hkrati nakazali, da se odpovedujejo vsaki odgovornosti in realizacijo enostavno prepuščajo šolam. Sicer polno zaupam, da učitelji znajo sami pripraviti izvedbeni načrt za različne okoliščine. Znajo oceniti, kaj lahko dosežejo v preostalih mesecih do konca pouka, in tudi, kako lahko vse dopolnijo ali celo nadoknadijo v prihodnjem letu. Z veliko zanesljivostjo pa si upam trditi, da sta tudi storilnost in hlastanje po tem, da se uresničijo »veljavni predmetnik in potrjeni učni načrti«, znak čistega normativnega formalizma. Seveda bi izvedba pouka na daljavo s hitenjem skozi učni načrt sicer formalno celo omogočala, če enostavno rečem, obravnavo vseh tem učnega načrta, a praktično brez ponavljanja, utrjevanja in brez preverjanja znanja. To bi prineslo več škode kot koristi, saj vemo, kaj bi to pomenilo za znanje učencev/dijakov, še bolj pa za razvoj njihovih učnih navad ter učne kondicije. Zato bi bil takoj v marcu, ko je bilo razglašeno zaprtje šol in poučevanje na daljavo, še kako pomemben razmislek na nacionalni ravni, kakšni naj bodo poudarki, na katera predmetna področja se velja usmeriti, katerim temam nameniti več pozornosti. Pri tej presoji bi lahko bili odločilni narava predmetov, pomen kontinuitete znanja, predvsem pa cilj ohranjati učno kondicijo. In ne nazadnje, tudi razmislek o tem, kaj od mladih v teh razmerah lahko pričakujemo, da dela ne bi povsem intelektualizirali. Mogoče bi s tem pripomogli k temu, da se razlike, ki jih je spodbujal sistem, ne bi krepile. Če kje, bi bilo to treba narediti na področju srednjega strokovnega in posebej poklicnega izobraževanja, ki sta specifična tako po vsebini kot organizacijskih in didaktičnih izvedbenih oblikah.

² Več o tem lahko preberemo na spletni strani: <https://ep.jhu.edu/faculty/learning-roadmap-for-new-online-instructors/assessing-student-learning-online>; Univerza Johns Hopkins pa je tudi posredovala primere dobrih praks na povezavi: <https://ep.jhu.edu/faculty/learning-roadmap-for-new-online-instructors/assessing-student-learning-online>.

Spremljanje in evalvacija

V tej točki je po mojem ključna zamujena priložnost, da bi opravili široko sistemsko evalvacijo pouka na daljavo. Izobraževanje na daljavo zaradi vloženega truda in prizadevnosti vseh, učiteljev in ravnateljev, učencev in dijakov, staršev in sorodnikov, ni bila samo formalna izpolnitev delovnih obveznosti, ampak je bil to zavzet strokovni napor, da se v izrednih okoliščinah ponudi otrokom in mladostnikom še kaj več kot organiziran čas v izolaciji. Enako resen strokovni pristop bi pričakoval tudi od šolske politike ter šolskih upravnih in strokovnih služb, med drugim tudi s tem, da bi organizirali tekoče spremljanje in evalvacijo, kar bi omogočalo hitro odzivanje na mnoge neznane in nepredvidljive okoliščine, predvsem pa z namenom, da se pripravijo programi usposabljanja učiteljev in ravnateljev, posebej zato, ker so med učitelji velike razlike v usposobljenosti za tovrstno izobraževanje. Šolska svetovalna služba bi lahko zagotovila sistemsko pot do kakovostnih informacij o poteku, uspehih, težavah in nevarnostih v pouku na daljavo. Cilji evalvacije bi lahko bili še višji. Pridobili bi bolj posplošene izkušnje, saj je zaradi svaril epidemiologov verjetno, da spomladanski epidemiološki val ni bil zadnji. Sedanje pedagoške prakse bodo pustile sledove in prihodnost naj ne bi šla mimo tega. Ugotavljanje in ocena uspešnih ali šibkih točk v šolanju na daljavo bi lahko prispevala k iskanju dolgoročnih rešitev za šolske probleme, o katerih obstajajo znotraj strok in v javnosti različni pogledi in blokade, ki prepričujejo, da bi se v zadnjih letih karkoli spremenilo v izobraževalnem sistemu. Gre za vprašanja, kot so optimizacija učnih vsebin, ciljev in obremenjenosti, razmerje med obveznim in izbirnim delom programa, večje možnosti izbire, odprtost kurikula, preverjanje in ocenjevanje znanja med objektivnostjo in validnostjo, pomen socialnih odnosov ter odnos šole, posebej višjih stopenj, do upoštevanja otrokovih oziroma mladostnikovih življenjskih perspektiv. To je glavna priložnost, zamujena tudi zato, ker se je evalvacija naravnala samo na obliko mnenjske raziskave.

Jesen

Ob ustrezni evalvaciji tudi problemi v začetku novega šolskega leta ne bi bilo takšni, kot so. Spomladanske napovedi, da bodo učitelji v novem šolskem letu zlahka nadoknadili »izgubo« zaradi šolanja na daljavo, so se po pričevanju učiteljev, s katerimi sem se pogovarjal, izkazale kot neutemeljeno optimistične, vsaj za ravni srednje šole. Posebej učitelji predmetov, pri katerih se znanje gradi na kontinuiteti, denimo učitelji jezikov in matematike, ugotavljajo, da bi morali temeljito ponoviti program prejšnjega semestra, da bi lahko dosegali ustrezno uspešnost. Pomenljiva so tudi sporočila drugih učiteljev, na primer učitelja kemije, ki ugotavlja velike razlike v »izgubah« med dijaki in med šolami. Tako naj bi sposobnejši in zlasti za učenje motivirani gimnazijci od pouka na daljavo odnesli nesorazmerno bistveno več kot dijaki, ki jih je treba sproti »priganjati«. Poleg tega pa je znanje enih in drugih drugačne kakovosti od znanja prejšnjih generacij, ker se v času pouka na daljavo ne izvaja program pouka v laboratoriju, to so vaje in eksperimentalni pouk.

Ta šibka točka ostaja tudi v novem šolskem letu, čeprav poteka pouk v učilnici. Pomenljive pa so razlike med šolami. Po izjavi učitelja naj bi dijakom srednje strokovne šole ostala iz časa pouka na daljavo edina spominska sled v tem, da se je pouk kemije izvajal. Vse to kljub izjemnim naporom učiteljev. Zakaj upravnih in upravno-strokovnih organov, ki ustvarjajo okrožnice in navodila šolam, ne zanima ta vidik šolske realnosti – »stanje znanja« in »stanje odnosov«? Tako kot je Fakulteta za šport na podlagi spremljanja telesnega in gibalnega razvoja otrok ugotovila izjemno negativen vpliv omejevanja telesne dejavnosti na razvoj otrok, bi organizirano spremljanje »stanja znanja in odnosov« pokazalo, ali je mogoče individualne izkušnje in presoje učiteljev posplošiti. Če spomnimo na spomladanske okrožnice in navodila šolske oblasti in upravne stroke, pa bi lahko domnevali, da so izražena mnenja posameznih učiteljev blizu realnosti. Ministrstvo in upravno-strokovni zavodi, pristojni za izobraževanje, enostavno nimajo prave podobe o problemih pouka na daljavo. S svojim nerazumljivim odnosom do tega, kako naj pouk na daljavo ne bi povečeval razlik med šolami, učenci in dijaki, z ohlapnim odnosom do ocenjevanja znanja, z razglasitvijo, da se ocene razreda zaključujejo na podlagi ocen, ki so jih dobili učenci do marca, ter ne nazadnje s svojim mlačnim odnosom do preverjanja prisotnosti in ukrepanja v primerih odsotnosti od pouka v obdobju spomladanske pandemije covida-19 so pač odgovorni za situacijo, ki jo kaže jesen. Pri letošnjih maturantih se podobne »izgube« niso pokazale, saj jih nihče ni vnaprej demotiviral z namigovanjem na ohlapnost in popustljivost v merilih in postopkih za opravljanje mature.

Ohlapen odnos do ocenjevanja ostaja problem tudi v publikaciji *Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covid-19*, če bo vpeljan model C in D. Sicer pa za to publikacijo velja, da je obremenjena z neskladji med medicinskimi priporočili (priporočila NIJZ) in navodili za organizacijo dela v šoli. Znova se nam ponavljajo situacije, da veliko vemo o neznanem, kot je situacijo s covidom označil Habermas. Znova so tu nasprotujoča si priporočila (nošenje mask), nasprotja med zdravstvenimi priporočili in šolsko zakonodajo, ki šole postavljajo v situacijo, da bodisi kršijo zakon bodisi priporočila in s tem potencialno tvegajo odgovornost za prenos okužb med učenci oziroma dijaki. Učitelji pišejo oziroma v javnih medijih sporočajo, da mnoga priporočila onemogočajo kakovostno pedagoško delo, pa tudi med zdravniki je slišati glas, da smo z nesorazmernimi omejevalnimi ukrepi v šolah odvzeli otrokom otroštvo (Tarča, 24. 9. 2020). Očitno se nam jeseni ponavlja spomladanski vzorec. A če je za pomladnega mogoče reči, da je prišlo do depedagogizacije pogledov na virtualni pouk zaradi birokratskega pristopa in normativnega formalizma šolskih oblasti, prihaja jeseni do depedagogizacije zaradi medikalizacije šolskega prostora. Res nezaslišana so ta arogantna razmerja med strokami, kot da pedagogi, ne le diplomirani, temveč vsi v najširšem pomenu besede, vzgojitelji, učitelji, ravnatelji, res ne bi znali prispevati medicini nečesa, kar bi lahko ustvarilo dogovor o optimalnih pogojih za izobraževanje in vzgojo mladih ter varnost za njihovo zdravje v šoli.

Brez epiloga

Vsa moja pričakovanja, da bi lahko spremljanje in evalvacija virtualnega poučevanja pokazala, kje so optimalna vrata, skozi katera moramo zaradi razvoja kakovosti izobraževalnega sistema omogočiti vstop digitalizaciji v šolski prostor, niso rodila sadov. Letošnja epizoda poučevanja na daljavo ostaja tako brez tega zelo pomembnega epiloga. A to ni od muh, če vemo, koliko informacij, koliko znanja, idej in nazorov ter koliko vedenjskih praks, naj so briljantne, dobre, slabe ali klavrne, pobira mladež iz digitalnega sveta. Znani so primeri digitalnih orodij (astra.si), ki jih množično obiskujejo naši učenci in dijaki, ko se pripravljajo za resne izpite. Ti primeri kažejo, kako visoko raznovrstnost pristopov omogoča digitalna tehnologija v osvajanju znanja, kako ponuja možnost neomejenih ponovitev razlag, opremljenost s konkretnimi primeri, z vizualizacijo zapletenih in skritih postopkov. Vse to lahko zmanjšuje abstraktnost znanja, olajšuje in pospešuje tako pomnjenje kot razumevanje, lahko razvija zmožnost rabe znanja v novih, neznanih primerih ter krepi refleksijo. To je smisel tistega, čemur pravimo kompetenca. To je prava smer razvoja, ki v veliki meri lahko dokončno nadomesti lesena računalna in trikotnike, plastične globuse in podobna mehanična učna sredstva. Mogoče pa le niso vse priložnosti zamujene, verjel bi, da bi še vedno bilo smotno raziskati, kakšna sredstva, aplikacije in ponazorila so vse razvijali učitelji v času poučevanja na daljavo in kakšne ideje so se jim porajale.

Literatura in viri

- Analiza izobraževanja na daljavo v času epidemije Covid-19.* (2020). Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/IzobrazevanjeNaDaljavo/> (pridobljeno 25. 10. 2020).
- Navodila ZRSŠ 25. 3. 2020: Izvajanje izobraževanja na daljavo v izrednih razmerah, strokovna navodila za ravnatelje in ravnateljice osnovnih šol.* (2020). Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/IzobrazevanjeNaDaljavo/> (pridobljeno 14. 4. 2020).
- Navodila ZRSŠ 31. 3. 2020: Izvajanje izobraževanja na daljavo v izrednih razmerah, usmeritve za preverjanje znanja in informacija o ocenjevanju znanja v osnovni šoli.* (2020). Dostopno na: https://sio.si/wp-content/uploads/2020/04/Usmeritve_glede_preverjanja-in-ocenjevanja_v_OŠ.pdf (pridobljeno 12. 4. 2020).
- Navodila ZRSŠ 2. 4. 2020: Izvajanje izobraževanja na daljavo v izrednih razmerah, navodila za preverjanje in ocenjevanje znanja v programih gimnazij, srednjega strokovnega, srednjega poklicnega in nižjega poklicnega izobraževanja.* (2020). Dostopno na: https://sio.si/wp-content/uploads/2020/04/Navodila_preverjanje-in-ocenjevanje_S%C5%A0.pdf (pridobljeno 13. 4. 2020).
- Okrožnica MIZŠ 30. 3. 2020: Poudarki dneva z Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport.* (2020). Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-03-30-poudarki-dneva-z-ministrstva-za-izobrazevanje-znanost-in-sport-30-marec-2020/> (pridobljeno 15. 4. 2020).
- Okrožnica MIZŠ 3. 4. 2020, sporočilo STA.* (2020). Dostopno na: <https://www.primorske.si/slovenija/ministrstvo-osnovne-sole-pozvalo-k-preverjanju-zna> (pridobljeno 13. 4. 2020).
- Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s COVID-19.* (2020). Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2020-08-27-publikacija-vzgoja-in-izobrazevanje-v-republiki-sloveniji-v-razmerah-povezanih-s-covid-19/> (pridobljeno 15. 10. 2020).

Zdenko MEDVEŠ (University of Ljubljana, Faculty of Arts, Slovenia)

DISTANCE LEARNING – A MISSED OPPORTUNITY

Abstract: The article examines distance learning in Slovenia during the first wave of the Covid-19 pandemic, in the spring of 2020. Primary and secondary schools were forced to introduce distance learning virtually overnight, as the rapid spread of the virus did not allow for any preparation. The analysis indicates that the notices circulated by the Ministry of Education, Science and Sport and the guidelines prepared by the National Education Institute contributed significantly to poorer learning outcomes. Both pursued normative logic and the formal implementation of instruction rather than pedagogical considerations, which would have encouraged schools to introduce forms of work more suitable for distance learning (individualization, collaborative learning, assessment procedures). What proved particularly detrimental, however, was the tone of the notices and guidelines implying that schools should not overburden students as well as the related relaxed attitude towards checking and assessing knowledge, which was bound to have consequences for students' motivation. Furthermore, the opportunity was missed for the school authorities to collect generalized experiences through evaluation, which would help schools open up more systematically to the wider use of digitalization in the future.

Keywords: normativism, medicalization, depedagogization, individualization, collaborative learning, knowledge and relationships, evaluation, digitalization in school

E-mail for correspondence: zdenko.medves@guest.arnes.si